

CONCEPȚIA DETERMINISTA A LUI EMIL RACOVIȚA

I. Hajós

Strînsa legătură dintre medicină și biologie justifică pe deplin interesul deosebit cu care cercetătorii care lucrează în rețeaua ocrotirii sănătății privesc opera lui E. Racoviță, cel mai mare biolog român. În articolul acesta ne-am propus să conturăm unul din stîlpii de bază ai concepției sale despre lume — determinismul lui militant. Este cu atât mai util să facem acest lucru, cu cît ideologia burgheză contemporană atacă tot mai vehement principiul universal valabil al determinismului cauzal al fenomenelor.

Determinismul e o parte constitutivă, esențială, a oricărui materialism și orice determinism veritabil are un caracter materialist. Desigur, determinismul lui Racoviță e în primul rînd antiidealism. Savantul nostru cu renume mondial s-a opus categoric atît indeterminismului, cît și pseudodeterminismului idealistilor obiectivi. De limitîndu-se de paleo- și neovitaliști care jonglează cu noțiunea mistică a forței vitale, Racoviță a declarat că pentru el „legile biologice nu sînt decît expresia faptului că aceleași cauze produc aceleași efecte”. Totodată el a respins orice interpretare subiectivistă a legităților, precizînd că „legile și modalitățile evoluției nu se inventează, ele se constată”. Cu aceeași fermitate a respins miturile creaționiste ale religiilor, precum și doctrina cataclismică, la fel de fideistă, a lui Cuvier. Deși nu cunoștea destul de bine marxismul, unele din tezele sale denotă că el s-a apropiat de explicarea materialistă a factorilor care determină dezvoltarea societății. Racoviță era în clar cu faptul că nevoile mereu mai mari ale populației, în continuă creștere, fac să fie inevitabilă aplicarea maximă a științei moderne în producție și în igiena socială. El își dădea seama că „transformarea completă” a modului de producție capitalist reclamă în mod legic „luptele care se dau și se vor da între privilegiatîi organizațiilor sociale existente și oprimații care contează pe beneficiile adaptării acestor organizații la noile nevoi”.

Determinismul lui Racoviță se îndrepta, înainte de toate, împotriva idealismului, a metafizicii idealiste. (Trebuie să menționăm că, după ce burghezia a devenit reacționară, a dispărut posibilitatea idealismului profund dialectic). Deci Racoviță s-a încadrat în frontul principal al luptelor filozofice din vremea sa (am putea zice:

de totdeauna). Este un merit în plus că antiidealismul lui se îmbină cu o anumită atitudine antimetafizică. Elementele dialectice ale determinismului său pot fi grupate în jurul principiului, potrivit căruia corelațiile lucrurilor trebuie să fie reflectate în concretitudinea lor, în relativitatea lor spațio-temporală obiectivă, adică în complexa lor diversitate și variabilitate. Pe drept cuvânt *Racoviță* a criticat tendința pripită, simplistă a așa-zisilor neodarwinisti de a pune „pe seama zeului Hazard” acele varietăți ale vietăților care nu pot fi deduse *direct* din acțiunea mediului extern. Firește, subiectivizarea categoriei de întâmplare, adică interpretarea ei numai ca un vâl aruncat peste golurile cunoașterii noastre, este aproape la fel de metafizică ca și negarea totală a necesității. Lovind, pe bună dreptate, mai ales în absolutizarea indetermînismului a întâmplărilor, *Racoviță* nu era de acord nici cu ignorarea rigidă a existenței lor obiective. În opoziție cu genetica mutaționistă el susținea că în filogenie nu apar linii pure, ba mai mult: majoritatea speciilor prezintă „o mare neregulă în transmiterea caracterelor”. Spre deosebire de majoritatea mecano- și psiholamarckiştilor, el afirma că „ortogeneza poate fi la fel de bine rezultanta unei transformări liniare ca și aceea a unei variații în zig-zag, dar cu o direcție unică, predominantă”. *Racoviță* vedea că prin deosebirile individuale relativ accidentale își croiesc drumul legitățile statistice. Concret: prin amestecul general al membrilor speciei (adică prin panmixie) „caracterele mărite ale mutantului vor spori media de dezvoltare a acestor caractere la toată populația speciei”.

Racoviță a combătut cu energie și forma cea mai metafizică, deja antievoluționistă, a determinismului metafizic: pre-determinismul, preformismul „teoriei încuierii” lansate de *Bonnet*. Sugerind însă preexistența organelor față de funcțiile lor, el a opus mistificării caracterului creator al funcției, o leză mecanic-materialistă care frizează formalismul. Totuși, pînă la un anumit punct, el a combătut și metafizica îmbrăcată în haina mecanicismului. În aceasta ordine de idei trebuie să relevăm mai ales două momente: 1. în noțiunea de mediu natural, de o importanță determinată decisivă pentru biote, *Racoviță* a inclus, ca factori secundari, și pe cei biologici; 2. deși nu a sesizat în întregime marea importanță a metabolismului și a sistemului nervos, prin evidențierea rolului mediului intern și a mediului artificial el a recunoscut autonomia *relativă* care se manifestă în reacția, în acțiunea inversă a organismelor.

În sens larg, mecanicismul cuprinde aplicarea mecanică a oricărei legități mai simple la un domeniu mai complex, superior, deci și viziunea biologită asupra societății. În *Evoluția și problemele ei*, *Racoviță* scrie: „Considerată ca constituent de mediu vital, de ce anume ordine să fie oare organizația socială a cărei hotărîtoare influență în istoria spițelor nu poate fi negată de nimeni? În acest caz putem să zicem: de ordin sociologic, dar sînt cazuri de mai grea nedumerire”. Autorul se gîndea aici, probabil, la caracterul pur biologic al asociațiilor neumane și, eventual, la aspectul de junglă, încă nu cu adevărat uman, favorabil instinctelor individualiste, antisocial al societăților antagoniste. Fapt este că *Racoviță* a înfierat proslăvirea social-darwinistă, neomalthusianistă, apologetică a luptei pentru existență: „... în alcătuirile noastre sociale, concurența nu îndeplinește rolul selectiv, sarcina de dreaptă și folositoare alegere, cum pretind cei de la putere și sociologii subvenționați; reușita cetățeanului în societate nu se prea îndeplinește după logică și după dreptate. De cite ori nu sînt răpuși cei merituoși, cei harnici cei bine înzestrați la minte, cei cinști și devotați binelui public! De cite ori nu vedem în fruntea alcătuirilor sociale firi violente și brutale, leneși, mari abili, perversi, plagiatori, hoți, egoiști, oameni lipsiți de cultură și de scrupule”.

Ar merita să se arate într-un studiu special cît de clar vedea *Racoviță* unele legi de dezvoltare altele cunoașterii științifice, care reflectă legități, cît și a predării cunoștințelor științifice în cadrul învățămîntului. Aici semnalăm doar că el ne-a lăsat observații foarte juste, nu numai cu privire la acțiunea reciprocă necesară dintre unele forme logice (ca

analiza și sinteza inducția și deducția) și a unor discipline mai mult sau mai puțin învecinate, ci a indicat uneori și rădăcinile de clasă ale mentalității și politicii școlare conservatoare. El a declarat fără înconjur că unii literați, gazetari și politicieni incompetenți s-au năpusit cu „furie” asupra evoluționismului, deoarece acesta le lovea „direct interesele, situațiunea”. (În mod spontan ne vin în minte cele spuse de Marx despre „tururile capitalului stîrnite de adevărurile economiei politice”). *Racoviță* a formulat în mod cît se poate de limpede esența luptelor din Franța în jurul școlii medii unice: „...burghezia vrea să-și păstreze privilegiul de a conduce națiunea franceză exclusiv cu fiii ei, iar muncitorimea vrea să ajungă și ea la conducere prin acest învătămint secundar; lupta democrațiilor cu conservatorii se confundă deci cu lupta modernismului cu clasicismul”.

În timp ce purtătorii de cuvînt iraționaliști ai burgheziei imperialiste falsificau, cînd fatalist, cînd voluntarist, sensul existenței individuale, ridicînd instinctele deasupra inteligenței resemnarea servilă sau cultul existențialist al aventurii deasupra înțelegerii judicioase a necesității, *Racoviță* înlătura cu seninătate anacronismul sumbrei dileme hamletiene: „A ști sau a nu ști, aceasta e întrebarea! Căci a nu ști înseamnă: superstiție, egoism orb, concurență sălbatică, neînțelegere, dușmănire, război, foamete, prăpăd. A ști înseamnă pentru omenire: organizare temeinică, activitate rațională, cooperatism, solidaritate, evoluție pacinică”.

Racoviță știa că recunoașterea necesității e numai o premisă a libertății politice, a bunăstării maselor. Pentru actul realizării se cere o luptă susținută, pe front larg. În felul său, *Racoviță* a luat și el parte la această luptă manifestîndu-și încrederea neclintită că „popoarele vor ajunge într-o zi să impună guvernelor lor ca sarcină principală organizarea științifică a păcii”.

Sosit la redacție: 7 ianuarie 1963.

Bibliografia la autor.

